

TAKDİRDEN TAHAYYÜLE: DİNİN KADASTROLAŞMASI VE VARLIĞIN ÖTEKİLEŞTİRİLMESİ BAĞLAMINDA OKSİDANTALİZMİ YENİDEN DÜŞÜNMEK

Şevket YAVUZ*

ÖZET

Oksidantalizm; Oryantal ("Doğu ve Doğu ile ilgili olan")'in dışında kaldığı varsayılan Oksidental ("Batı ve Batı ile ilgili olan")'i daha önce Oryantalist diskurların inşa ettiğinin aynısının aynadaki aksini yeniden ve sarkaç determinizmi ile kurma çabasıdır. Doğu'nun Batı tarafından asırlarca basmakalıplaştırdığı "kendisi"ni, Batı'yı ötekileştirerek telafi ve tanımlama teşebbüsü olarak isimlendirebilecek olan Oksidantalizmin epistemik kodları, antik dünyadan Hıristiyan-İslâm ilişkilerine, oradan da Post/modern dünyadaki mistik, egzotik, irrasyonel Doğu ile pratik, realist ve rasyonel Batı arasındaki kurgusal çifte karşıtlıklara dayanır. Metafizik düzlemde işleyen tüm bu küllî sınıflandırma ve kategorileştirmeleri güç ve hegemonya ilişkileri olmadan anlamlandırmak oldukça zor görünüyor. Topografyaya insanî, dinî-ideolojik-teolojik olanın raptedilmesi (hem Oryantalizm için, hem de Oksidantalizm için), fizik ötesi bir stratejinin tarihsel bir taklidi adeta. Oksidantalizm'e göre, kibir ve azamet, köksüzlüğün, vefasızlığın ve anlamsızlığın merkezleri olan modern şehirler, materyal olanın fetişleştiği ve şerrin, hevânın ve hazzın kutsanmasıyla yeşeren neo-pagan Batı'nın sembolü olarak kabul edilir ve bu haliyle statikleştirilmiş özünü oluşturur. Batı'nın statik bir cevher olarak dondurulup, bu donuk yapıdan Doğu'nun kendi kimliğini ve hafızasını keşfetmesi ve inşa etmesi beraberinde Batı'da bireysel ve lokal olarak gerçekleşebilecek birçok değişim ve açılım imkânlarının ve fırsatlarının da metafizikleştirilen diyalektik içinde kaybedilmesi demektir. Bunun açılımı ise şudur: Hem Batı, "öteki" olarak nesneleştirilerek statik bir forma sokulur, hem de bu "öteki"nin dini, akidesi, değerler manzumesi topografinin nicelliği arasında parcellenerek kadastralaştırılır. Bu kadastralaştırma pratikleri de Doğu'nun kadim irfan geleneğine oldukça "oksidantal" kaçıyor. Çünkü bu gelenek; ne topografyayı şeytanlaştırmayı, ne fetişleştirmeyi, ne varlığı ve demografyayı ötelemeyi ve ötekileştirmeyi ve ne de dinî olanı kadastralaştırmayı onaylar.

Anahtar Kelimeler: Oryent/al/izm, Oksident/al/izm, öteleme, öteki/leştirme, topografya, kadastralaştırma, fetişleştirme, ya/ ya da mantalitesi, takdir-tespit-tatbik düzeneği, takdir-tahayyül düzeneği, sarkaç ritmi, "önceki arketipler" (*perennial paragon*), beklenen arketipler (*proleptic paragon*), Batı-zehirlenmesi (*Westoxification*), demografya.

* Yrd. Doç. Dr., Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi İlahiyat Fakültesi.

FROM DESTINY TO IMAGINATION: OCCIDENTALISM RECONSIDERED WITH RESPECT TO CADASTRALIZATION OF RELIGION & OTHERIZATION OF BEING

Occidentalism is an effort to reconstruct the "Occident/al", presumed to be outside the "Orient/al", in a fashion of mirror image, an image that used to be constructed by the discourses of Orientalism, and in a manner of pendulum rhythm. The *epistemic* codes of Occidentalism that are an attempt to compensate and define itself, the self had been stereotyped for centuries by the Occident/West, through the *otherization* of the Occident, can be traced back to the ancient world to Christian-Muslim relations and to the speculative binary oppositions between the mystic, exotic, and irrational East and the practical, realist, and rational West. It would seem that total categorizations and stratifications something like these oppositions working in the metaphysical domain are meaningless unless power and hegemony relations are taken into consideration. To attach the humane, religious, ideological, and theological to the metaphysical (in both Orientalism and Occidentalism) is, as if, a replica of the strategy of the trans-natural. According to Occidentalism, the modern urban, centre of arrogance, supremacy, rootlessness, perfidiousness, and meaninglessness, is the symbol of the neo-pagan West, in which the material fetishized and evil, whim, and pleasure are idealized, and as such comprises of the static essence of the West itself. Freezing the West as a static substance and discovering and reconstructing its identity and memory out of this frozen substance are to lose the possibilities of change and transformation within metaphysical dialectical mode at the individual and local levels in the West. That is to say: Both this Occident is molded as "other" within static forms via objectification; and the religion, creed, and value system of this "other" cadastralized within the quantity of topographic parcels. The praxes of this cadastralization are, in fact, highly "occidental" in form with respect to the wisdom tradition of the East; because this tradition neither approves of the diabolization of topography, or fetishization, nor of suspending and othering human being, nor of cadastralizing the religious domain.

Key words: Orient/al/ism, Occident/al/ism, suspending, other/ing, topography, cadastralizing, fetishizing, either/or mentality, the mechanism of predestining-ascertaining-actualizing, the mechanism of predestining-fantasizing, pendulum rhythm, perennial paragons, proleptic paragons, *Westoxification*, demography.

Oryantalizm'de araştırma konusu Oksidentalizm'de artık araştırılan özne haline almakta ve Oryantalizm'deki araştırılan özne Oksidentalizm'de bir çalışma konusu haline dönüşmektedir. Gerçek şu ki; ne ebedî olarak çalışan/inceleleyen özne vardır, ne de sonsuz çalışma nesnesi. Bütün bu ilişkiler ve yapılar aslında halklar ve kültürler arasındaki güç ilişkilerine dayanmaktadır. Ve tarih boyunca roller değişmektedir; nitekim antik dünyada Çin, Hindistan, İran, Babil şekillendirici özneydi. Müslüman halklar ve klasik İslâm kültürleri önceden tayin edici özneydi ve Avrupalılar o zaman araştırmanın konusuydu. Modern zamanlarda ise roller yeniden değişti; artık Avrupalılar şekillendirici/araştırmacı özne olurken, Müslüman dünya da bir çalışma konusu haline dönüştü. (Şimdi de) aslında Or-

yantalizm'in sonu ve Oksidentalizmin başlangıcı demek olan rollerin yeri; Ben ile Öteki arasındaki özne-nesne ilişkileri bağlamında üçüncü kez değişiyor.¹

I. ÖNSÖZ VE TEORİK POSTULATLAR:

Acaba böyle midir? Acaba gerçekten roller değişmekte ve "öteki" olan "Batı" nesne haline mi gelmektedir? Şunu başlangıçta belirtmekte yarar var: Tüm küllî tavır ve tutumlar hemen her zaman gözetilmesi gereken, istisna edilmesi icap eden bir takım unsurları daima göz ardı ederler; çünkü her küllî aslında bazı cüzleri bir şekilde örtmeye veya çoğu zaman olduğu gibi yok saymayı da beraberinde getirmeye endekslidir. Küllîlerin örttüğü bir varlık, bir olgu veya bir hadise kendi ifade düzeneklerine müsaade edilmeyen bir "susturulmaya" karşılık gelir.

Oksidant (Lâtincede *occidere*: batmak; *Occident*: "Batı"; *Occidental*: Batı'ya ait, [Asya'nın] batısındaki yerlerle ilgili olan²) neresidir, nerede başlar ve nerede biter? Değişmez bir entité midir, yoksa sürekli değişen, gelişen ve açılan bir topografyaya mı karşılık gelmektedir? Veya diğer bir ifade ile Oksidant sosyo-demografik bir kategori midir, yoksa sosyo-coğrafi bir mekân mıdır? Genel olarak etimolojik tarifi göz önünde tutulduğunda terim şu anlam katmanlarını ihtiva eder: (a) Batıya has karakter, keyfiyet, mizaç ve adetler; (b) Batılı kültür, dil ve toplumlar hakkındaki disiplin veya akademik bilgi.³

Öyle görünüyor ki, tüm belirsizliklere rağmen, Oksidant bir yönüyle sosyo-coğrafi duruma karşılık gelse de, bundan daha çok sosyo-kültürel ve ideolojik bir bütüne gönderme yapar. Terim, Oryantalizmin adeta varlık ve bilgi piramidinin tersine çevrilmiş hali olup, Doğu'nun Batı hakkındaki basmakalıp düşünce ve klişe görüşlerini yansıtan bir kategori sunar. Batı hakkında Doğuluların menfi ve kategorik görüşlerin soy kütüğünü antik Yunan ve Roma kültürüne yönelik Pers tavrına, Modernite öncesi zamanlarda bir dereceye kadar -tam da günümüzdeki Oryantalizm sonrası tavrı açıklamasa da- İslâmiyet ve Hıristiyanlık arasındaki çatışmalardaki Frenk hakkındaki düşüncelere kadar geri götürülebilir. Bir de coğrafyanın değişkenliği de terimin tanımındaki kuşatıcılık iddialarını zedeler görünüyor; çünkü Orient ile Occident arasındaki bu tür çatışma eksenli ilişkiler daha çok politik-ekonomik ve sosyo-kültürel fay hatlarına göre sürekli üretilmektedir. Tehdit, kuşatılma, yok olmaya ramak kalma gibi endişe ve korkular ile güç-iktidar mücadelelerinin genele teşmil edilme teknolojileri kozmik bir düzeneğe raptedilerek telafi edilmeye çalışılır. Meselâ, Çin'de Han Hanedanı döneminde (İÖ 25-İS 221) Batı, Çin'in batısı olan yerdi ve bu yer (toprağı ve ürünleri gıpta edilmekle beraber halkı, kültürü, din ve telâkkîleri yerilen mekân/düşünce-pratik) ile ilgili olumsuz imajlar resmedilir.

¹ Hassan Hanafi, "From Orientalism to Occidentalism" at saidcongress.demini.com/files/0000000010/ponencias/Hasan%20Hanafi.doc (15.02.2007).

² American Heritage Dictionary (Houghton Mifflin Company, 1999-2000; Fourth Edition), CD-ROM.

³ American Heritage Dictionary (Houghton Mifflin Company, 1999-2000; Fourth Edition), CD-ROM.

Modern zamanlarda ise Oksidant daha çok Modern Dünya Sistemi'nde "merkez" olarak adlandırılan mekân, kültür ve medeniyetleri ifade etmek üzere kullanılan bir kavram olarak kodlanmış durumda. Nitekim bu terim; Avrupa, Amerika Birleşik Devletleri, Avustralya ve Japonya'yı da içeren Batı dünyasına ait kültürel ve medeniyet kodlarını ihtiva eden bir kavramsal çerçeve sunar. Fakat şu husus da burada önemlidir: "Occident/Batı/merkez" pragmatik ve iktidar ilişkilerinin açılımına göre sürekli genişler ya da daralır. Nitekim dünkü yarı-Doğu/yarı-merkez bir şekilde Batı/merkez haline gelebilmektedir; örnek olarak Almanya, Rusya, Japonya verilebilir.

Mevcut bilgilere göre Oksidantalizm terim olarak ilk kez Japonya'nın Kyoto şehrinde yapılan bir konferansta Japon milliyetçileri tarafından kullanılır (Temmuz, 1942).⁴ Terimin tavrı olarak öncüllerini ise 18. ve 19. yüzyıllar Alman romantizm, 19. yüzyıldaki Panislavizm, 20. asırdaki Nazizm, İtalyan nasyonal sosyalizmi, komünizm, vb. tarihsel tezahürlerde bulmak mümkündür. Terim genel olarak iki kısımda değerlendirilebilir: (a) Seküler ve materyalist Oksidantalizm; (b) Dinî veya Teolojik Oksidantalizm.

Oksidantalizmi İslâm dünyasında bir düşünce sistemi ve diskur olarak sistemeleştirme gayretinde bulunanların başında felsefe hocası olan Hasan Hanefî (Kahire Üniversitesi) gelir. Onun 1992 tarihli *Mukaddime fi 'İlmî'l-İstiğrâb* ("Oksidantalizm İlmîne Giriş") kitabı, düşüncelerinin sistematize edilmiş bir koleksiyonunu sunar. Kavramın bu şekilde tedavüle sokulmasında şüphesiz Edward Said'in *Orientalism* (1978) adlı eserindeki Batı'nın Doğu'yu basmakalıp kodlarla algılama ve yansıtma teknolojilerinin ve metotlarının rolü yadsınamaz.

Daha sonra terim daha da yaygınlaşır; özellikle Ian Buruma ve Avishai Margalit'in *Occidentalism: the West in the Eyes of its Enemies*⁵ (Oksidantalizm: Düşmanlarının Gözünde Batı) adlı kitapla yoğun popülerlik kazanır. Öte yandan özellikle Modernizasyon süreçleriyle ilgili olarak hem Oksidantalizmin, hem de bizzat Batı'nın Batılı olmayanlar tarafından icat edilip, yaygınlaştırıldığını; bu icat ile Batılı olmayan toplumların kendi benzersiz modernizasyon süreçlerini kurduklarını ifade eden yaklaşımlar da mevcuttur.⁶

Oksidantalizm, Oryantalizm'in ikiz görüntüsünü andırmaktadır. Nasıl ki Oryantalizm musavver ve hayalî bir "Doğu" imajı inşa edip, o imajdan hareketle varlığı, bilgiyi, değerleri ve tezahür ve pratikleri yeniden konumlandırır;

⁴ Ian Buruma-Avishai Margalit, *Occidentalism: The West in the Eyes of Its Enemies* (New York: Penguin Books, 2004).

⁵ Ian Buruma-Avishai Margalit, a.g.e.

⁶ Xiaomei Chen, *Occidentalism: A Theory of Counter-Discourse in Post-Mao China* (Lanham (Maryland), Boulder, New York, Oxford: Rowman & Littlefield Publishers Inc. 2002; Second Edition, revised and expanded). Ayrıca bkz. Alastair Bonnett, *Occidentalism: Alastair Bonnett Discusses Eastern Ideas of the West, and Argues They Form Part of a Non-Western Debate on Modernity and Society, History Today*, vol. 54 (October 2004).

Oksidentalizm de şimdiye kadar yaptığı tüm menfilikler ve tahribatlarla yüklü bir "Batı" imajı yaratıp, onun üzerinden farklı bir ontolojiyi, değişik bir epistemolojiyi, uygun değerler sistemini ve ifadeler öbeğini yeniden nesneleştirerek kurmayı önceler. Bu düşünce modu, entelektüel tavır ve davranış türü de Oryantalizm'de olduğu gibi hem küllîler etrafında şekillenir, hem de "öz"ü merkeze alıp, bu özden başlayan epistemoloji ontolojiyi sürgit üretir durur. Yani ortada olup biten "öz"ler üzerinden bir mücadelenin yürütülmesidir.

Diğer bir ifade ile Oksidentalizm aslında Oryantalizmi tersinden olumlayan bir düşünce ve tavır bütünlüğüne karşılık gelir. Bu haliyle Batı'nın Oryantalist pratiğinin mimésis/taklidi konumunda bir düşünce ve pratikler manzumesidir. Bunu ifade ederken elbette yaşanmış, yaşanmakta olan ve belki de yaşanacak olan tüm emperyal ve hegemonik dayatma, kuşatma ve kısımları boşlukta görüp (tarihten buharlaştıran mantalite ile) ona göre bir anlam arayışında bulunmak hem beyhüdedir, hem de akademik sadakate ve etiğe uymayan bir tavrıdır. Neden Oksidentalizm gibi bir düşünce, tavır ve fonksiyonlar bütünü doğmakta ve taraftar bulabilmektedir? Bu sorunun cevabını aslında sancılı ve dramatik olarak Batı'nın hegemonik çıkışına ve dünyayı kuşatmasına cevap vermeye çalışan "çevre" ve "yarı çevre"nin tarihsel tecrübelerinde aramak en rasyonel yol olsa gerek. Tüm bunlara rağmen Oksidentalizmin sorunu küllîler üzerinden ve ya/ya da (*either/or*) düşünce parametrelerine göre kendisini "öteki/Occident" karşısında konumlandırmaya çalışması olarak görünüyor.

Tüm bunları göz önünde tutarak şu tezimiz bu bağlamda ifade edilebilir: Oksidentalizm, "Batılı olmayan tarihî aktörün metin ve kolektif muhayyilede takdir edilen "öteki"ni reel-ama-sanal bir coğrafi dilimlemede var kılınmasını kodlayan düşünce, tavır ve pratikler bütünüdür. Küllîlerle örtülen ve nesneleştirilen "öteki"nin dinî açıdan sınıflandırılması da tüm negatif teolojilerin sarmal halinde tecessüm etmiş olan "Batılı"da ifadesini bulacak ve bu tecessüm ebedî formlarda, metinlerde tekrarlanacaktır. Bu noktada tezimizi şu sorularla yeniden konumlandırabiliriz: Acaba nereye kadar sınırları çizilmiş, renkleri tayin edilmiş bir "Batı" öngörebiliriz? Varlık, bilgi, değerler ve ifadeler bağlamında "Batı"yı nereye kadar "Batılı olmayan" ayrı kompartımanlarda değerlendirebiliriz? Nereye kadar ve niçin "Batılı" ısrarla önceliklerin "günah keçisi" yapılmaya çalışılmakta? Küreselleş/tir/menin olanca hızıyla devam ettiği bir zaman diliminde "Occidental-Oriental" kategoriler ne kadar rasyonel ve pratik? Acaba küllîler üzerinden ve onlar vasıtasıyla yapılan düelloda yerel, yerli, parça veya çevre nereye kadar tartışmanın ana konusu olabilmektedir? Yani Oksidentalizm söylemleri tüm reaksiyoner tonlarının arkasında bir şeyler gizler mi? Bu ve benzeri soruların cevaplarını metin içinde değişik tarzlarda cevaplanacağını ifade ile çalışmanın tezini Oksidentalizmin varlık, bilgi, değer ve tezahürleri çerçevesinde açıklamak yerinde olacaktır.

II. OKSİDANTALİZM'İN SOY KÜTÜĞÜ: VARLIK, BİLGİ, DEĞER VE TEZAHÜRLER AÇISINDAN OKSİDANTALİZM'İN ANALİZİ

A. OKSİDANTALİST ONTOLOJİ

Öyle görünüyor ki, Oksidantalizm, Oryantalizm'in sabitelerini en kullanışlı tarzda-ama süje ile obje yer değiştirerek-Batı (bu Batı neresiyse)'yı kendi kalıplarında reflektif olarak yeniden üretir. Diğer bir ifade ile Oksidantalizm; Batı'yı "ben", Doğu'yu "öteki" olarak konumlandırın ilişkiyi tepetaklak ederek Doğu'yu "ben", Batı'yı da "öteki" olarak inşa eder. "Ben" ile "öteki" ve aksi durum arasındaki ilişki eşit bir ilişki olması beklenir; yoksa yüksek-düşük ilişkisi veya hiyerarşik bir alâka değildir. Bu açıdan, Hanefi'nin de ifade ettiği gibi, "yapıcı" Oksidantalizm, "yıkıcı" Oryantalizm'den ayrılır; çünkü ikincisi daima bir alt varlık-üst varlık düzeneğinde işlemektedir.

Nasıl ki Oryantalizme göre Doğu'nun geriliği doğasındandır ve "öz"ündendir, Oksidantalizm'e göre de Batı doğası itibarıyla "geri kalmaya" mahkûmdur. Bu öz aynı zamanda değişmez bir sabite olarak orada öylece kal/malıdır. Tüm değişim, dönüşüm ve açılım talepleri ve hareketleri bu vehmedilen sabiteye izafeten görmezlikten gelinir. Fakat bu öz olanı arayış kendiliğinden değildir:

Oksidantalizm ve Oryantalizmin özcülük talepleri grupların farklılığından kaynaklanan bir durum değil; aksine öz/el/leştirme süreci içinde yaratılır. Bu süreçte toplumlar arası ve toplum içindeki siyasi ilişkiler; bu toplumların öze ait tavırlarını ve yorumlarını şekillendirir.⁷

Ayrıca Oksidantalizm, Oryantalizm'den farklı bir varoluşsal düzlemde işler. Batı'nın Doğu'yu "bilmesi" ve ya daha doğrusu "tanımlaması" şu merhalelerden geçer: "Takdir" ("merkez" tarafından "çevre"ye uygun görülen kader) → "Tespiti" (takdirin gaye ve hedeflerini uygun olarak tümünden gelimci bir tarzda "çevre"de keşfedilmesi) → "Tatbik" ("merkez"ın "çevre"de takdire göre ve tespite göre belirlenen pratikler) Yani aslında Oryantalizm, Doğu'yu "ne olduğu" verisinden değil de "ne olması" gerektiği ajandasından hareketle kurgular ve buna göre tüm düzenekleri inşa eder. Doğu'da olabilecek olanın önü bu takdirlerle ve "ön alıcı darbeler" devreye sokularak tüketilir ve imkânlar ve fırsatlar tehditler ve korkular olarak heyulâştırılır. Öte yandan Doğu'nun Batı'yı küllîler ve totaller ile tanımlamaya çalışmasının açılımı ise şu şekildedir: "Takdir ve Tahayyül". Yani Doğu, Batı hakkında bir takım "kader"ler inşa etmeye gayret etse de bu çaba, Oksidantalizm'in Oryantalizm'den imkânlar açısından ve tarihsel olarak tamamen farklı durumlarda şekillenmesi—meselâ Oryantalizm ile sömürgecilik politika ve pratikleri döngüsel olarak birbirlerini inşa ederken, Oksidantalizm için bunu

⁷ James G. Carrier, "Introduction", *Occidentalism: Images of the West*, edited by James G. Carrier (Oxford: Clarendon Press, 1995).7.

söylemek genellikle zordur. Dolayısıyla Oksidantalizm'in varlık düzeneğinde inşası ancak takdir ve tahayyül olarak belirir, ondan ötesi konjonktürel olarak imkânsızdır.

Hasan Hanefî burada tekrar hatırlanırsa, ontolojik sabiteler tekrar devreye girer. Nitekim ona göre, politik ve ekonomik olarak "geri" bir statüde var olan Doğu, Batı'yı tıpkı "ilim adamının fareyi laboratuvarında inceleme" tarzında olduğu gibi araştırılacak bir 'obje' olarak değil de bir öğretmen olarak gördüğü müddetçe hali hazırdaki gerilik algısı ve tarihsel durumu hiç bir şekilde değişmeyecektir. "Batı"yı sürekli öğretmen olarak gören Doğulu belki gerçekten bu tavrından ötürü kendisinden yapması beklenen idealleri yerine getiremeyebilir; ama sorun, görüldüğü kadıyla, geri kalmışlıktan kurtulma ajandası ile "öteki"ni nesneleştirme arasındaki problemlili ilişkide olsa gerek. Ona göre artık Müslüman dünyası bahsedilen uygulama tarzını hemen icra etmeye başlamalıdır.

Öte yandan Hanefî'ye göre, tarihî çağlarda Antik Yunan, Roma, Pers, Çin gibi emperyal yapıların yaptığı gibi, tüm evrensellik iddiaları aslında gücü ve söylemi elinde tutanlar tarafından kurgulanıp, güçsüzlere ve "tarihsiz/leştirilen/lere" dayatılan hegemonik bir mitostur. Bu bağlamda özellikle geçen asrın son çeyreğinde ortaya çıkan "tarihin sonu" tarzındaki yaklaşımlara; tıpkı diğer küllî/totalist Oryantalizm algılarında olduğu gibi, aslında Batı'nın tükenmişliğinin göstergesi olduğunu ve kendi tarihsel durumunu genelleştirerek diğerlerine de taşımaya teşne bir mantaliteye ve pratiğe karşılık geldiğini vurgular. Ona göre, tarih sonlanmamakta; aksine tarihe yeni aktörler çıkmaktaydı; nitekim Araplar, Asyalılar, Afrikalılar ve Latin Amerikalılar için tarih yeni başlamaktaydı veya bu milletler tarihe yeniden dönmekteydiler.

Oksidantalist ontolojinin ya/ ya da düzeneğine göre işleyen mantığı aslında Modernite mantığının yeni bir tarihsel düzlemde tekrar yürürlüğü sokulması olarak görünüyor. Kategorik ve klişelere göre işleyen düşünce formları, Oryantalist diskurun döndüğü ana düşünce kanallarını meşrulaştırarak tekrar üretir ve şu sonucu adeta perçinler: Batı Batı'dır, Doğu Doğu; dolayısıyla aralarındaki çatışma ve gerilim tarihî materyalizmdeki tez-antitez arasındaki mücadelede olduğu gibi sürgit devam edecektir.

Öte yandan bu ontolojik gerilim "sarkaç ritmi" gibi bir Batı'nın belirleyen temel özne olduğu bir yapıdan, bir Doğu'nun etkin aktör olduğu, Batı'nın nesneleştiği sürece, duruma, ritme işaret eder. Nitekim:

Müslüman halklar ve klasik İslâm kültürleri önceden tayin edici özneydi ve Avrupalılar o zaman araştırmanın konusuydu. Modern zamanlarda ise roller yeniden değişti; artık Avrupalılar şekillendirici/araştırmacı özne olurken, Müslüman dünya da bir çalışma konusu haline dönüştü. (Şimdi de) aslında Oryantalizm'in

sonu ve Oksidantalizmin başlangıcı demek olan rollerin yeri; Ben ile Öteki arasındaki özne-nesne ilişkileri bağlamında üçüncü kez değişiyor.⁸

Rollerin değişimini de şu şekilde ifade eder: "Artık Araplar, Afrikalılar, Latin Amerikalılar, Aysalılar için tarih sona ermedi; aksine yeniden başlıyor"⁹; çünkü Batı'nın tarih periyotları Doğu'nunkinden farklıdır ve tarih Doğu'da ve Batı'da aynı düzlemde buluşmaz: Batılıların "Ortaçağ" olarak adlandırdıkları dönem aslında Doğu için gerçek bir Antikite'dir ve hali hazırda Doğu için Rönesans dönemi başlamıştır.

B. OKSİDANTALİST EPİSTEMOLOJİ

Oksidantalizm için hayalî epistemik soy kütüğü arayışları oldukça sorunlu görüyor. "Doğu"nun öteki olan "Batı"sı nedir, neresidir ve nasıldır? Korku, endişe ve tehdit psikozlarını coğrafi kalıplar içinde telafi etmek aslında neyi açıklar?

Oksidantalizm bir bakıma Oryantalizm'in açtığı derin ontolojik yaralara bir tedavi arayışının değil, "mevcut sancılara ve yaralara" adeta bir katalizatör görevi gören düşünceyi, tavrı ve pratikler manzumesini önceleyen reaksiyoner bir tutum olarak ortaya çıkarmakta. Gücün ve bilginin karşılıklı olarak birbirlerini ördüğü ve bu güç-bilgi kombinasyonunun varlığı kendi kodlarında yeniden üretmesinde ve Batı'nın Doğu'ya tahakkümünde istihdam edilen Oryantalist düşünce, tavır ve pratiğin karşısında tıpkı onun yaptığı gibi Doğu'nun özneleştirilmesi ve Batı'nın nesneleştirilmesidir Oksidantalizm. Güç-bilgi-akîde sarmalı bulaştığı tüm düzenekleri tüketici bir özelliğe sahiptir ve sarmalın temel belirleyeni olması beklenen bilgi de bu süreçte kendisini aşındırır. Güç-otorite-bilgi dairesel yapısında hegemonik, dayatıcı, tanımlayıcı Batı (bu Batı neresiyse artık) diskur, pratik ve haleti, Oksidantalizm'de kendi formlarında ama ters açılımlarla yeniden konumlandırılır.¹⁰

Yalnız burada tarihsel sorun her iki tavrı aynı düzlemde değerlendirmeyi engellemektedir. Bu sorun da Oryantalizm kendi güç-bilgi-öteki kombinasyonlarını inşa ederken aynı zamanda güçlü bir ekonomi politiğe ve kuvvetli bir askerî-sınaf komplekse sahiptir; ama Oksidantalizmin dillendirdiği iddiaların çoğu genel olarak bir ütopya seviyesinde kalmaya mahkûm görünüyor. Tarihsel bireyin daha reel olarak kurucu ve şekillendirici özne bile olamadığı bir konjonktürde, Oksidantal epistemolojiyi kurma teşebbüsü bir hayli problemlili görünüyor. Başka bir ifade ile bilgi'nin güç ile olan yadsınamaz ilişkisi ve ontolojik olarak farklılaştırılanın "öteki" olarak icadı ve sürekli üretilmesi Oryantalizm ekseninde geçerli bir disiplin, metot ve pratik iken, teoriyi pratiğe dönüştürecek güçten irak olan

⁸ Hassan Hanafi, "From Orientalism to Occidentalism" at saidcongress.demini.com/files/0000000010/ponencias/Hasan%20Hanafi.doc (15.02.2007).

⁹ Interview with Hassan Hanafi in Arabies, 1992.

¹⁰ Bu ve benzeri tartışmalar için bkz.: Lamont Lindstrom, "Cargoism and Occidentalism" ", *Occidentalism: Images of the West*, edited by James G. Carrier (Oxford: Clarendon Press, 1995), 33-56.

Oksidantalizm aynı ağların ve bağlamların pratiği olmayan reaksiyoner bir tarzına karşılık gelmekte.

Bundan da öte, bir düşünce sistemi ve epistemolojik çerçeve olarak Oksidantalizm, irfan geleneğinin özünü temsil eden Doğu için adeta bir "aşırı tepkisel" duruma karşılık gelmekte. Yani Batı'nın bir şekilde yaptığının/yapmakta olduğunun aynısını onun bu tavrını meşrulaştıran bir eda ile aynı kalıplarda ve formlarda ona geri bildirimde bulunmak, Doğu'nun tarihsel misyonuna ve mirasına da oldukça "oksidantal" kaçıyor.

Oksidantal epistemoloji bir yönüyle de apokaliptiktir; ama bu apokaliptik durum eskinin olumsuzlaması ve yeninin olumlulaştırılması üzerine oturur. Mukadder olan çöküşü yaşayacak olan Batı, bizzat bu özelliği sebebiyle zayıftır ve Oksidantalist düşüncenin mihverdi de işte bu zayıflık etrafında şekillenir. Bu durum, Oksidantalizm düşünceye göre tarihsel prototiplerle de sınanmıştır. Oryantalizmin de aslında bir yönüyle başvurduğu önceki arketipler (*perennial paragons*) form ve yön değiştirerek Oksidantalizm'de de ortaya çıkar. Dolayısıyla Oksidantalizm, Batı'nın özellikle maddeyi fetişleştiren ve manevî düşüşlerini daha çok olandan hareketle değil, olması mukadder tasavvurlarla ortaya koymaya çalışır. Oryantalizm'deki her ne kadar "takdir", olmakta olanı da derin incelemeyi amaçlayan "tespit" ile şekillenirken, Oksidantalizm'de daha çok "takdir" ön plândadır ve dolayısıyla Batı coğrafyasında ve topografyasında fazla araştırma yapmaya ihtiyaç yoktur; çünkü Doğu, Batı'nın "beklenen helâki" (*proleptic paragons*) tahayyülünü daha önceki benzerlerinden hareketle—Hititler, Babil, Roma vb.—nesneleştirerek üretir. Tıpkı bu prototipler gibi, Batı'da er ya da geç çöküşe mahkûmdur.

Bilgi-güç düzeneğine bağlı olarak Oksidantalizm'e göre güçlü olan Doğu'dur; çünkü Oryantalistler geçmiş ve mevcut duruma odaklanıp bilgiyi geçmiş ve ân üzerinde yoğunlaştırırken Oksidantalizm geleceğe taliptir ve Doğu'nun geleksel refleksine uygun olarak-ama geçmişle ilintili olan-geleceğe odaklıdır. Bu da Oksidantalizm'e epistemolojik bir üstünlük verir. Bu üstünlük tarihsel sarkacın artık Doğu'da olduğuna da işarettir. Nitekim:

Öznel İdealizm artık Batılı kolonyal modern zamanlardan Üçüncü Dünya post-kolonyal yeni zamanlara evrilmekte. Batıyı "bilen özne" yapan "düşünüyorum; öyleyse varım" (*cogito ergo sum*) artık Üçüncü Dünya'da "çalışıyorum; öyleyse varım" (*studio ergo sum*) ile yer değiştirmekte. Oksidantalizm; Doğu'da Batıyı Batılı olmayan bir dünya görüşü ile çalışmayı sağlamak üzere karşı bir araştırma alanı olarak geliştirilebilir.¹¹

Oksidantalist bilgi felsefesi "varoluşsal" bir kaygı üzerine oturur; çünkü Hanefî'ye göre:

¹¹ Hassan Hanafi, a.g.m.

Oksidantalizm; Üçüncü Dünya ülkelerinde kolonyal bukağılardan kurtuluş sürecinin tamamlanması için oluşturulan bir disiplindir. Askerî, ekonomik ve siyasî özgürleşme bilimsel ve kültürel kolonyal bukağılardan kurtulmadan tamamlanmayacaktır. Kolonileştirilen ülkeler bağımsızlıktan önce ve sonra hâlâ çalışma konuları olarak bulunuyorlarsa özgürlük kesinlikle tam olarak kazanılmış olmayacaktır. Kolonyal yapıdan kurtulma ancak nesne yapının özgürleşerek özne haline gelmesi ve izlenenin izleyen halini alması ile gerçekleşmiş olacaktır.¹²

C. OKSİDANTALİST AKSİYOLJİ: DEĞERLERİN OKSİDANTAL KONUMLANDIRILIŞI

Oksidantal aksiyolojiden bahsetmek mümkün müdür? Şayet genel bir çerçeveye çizecek olursak her düşünce sisteminin bir değerler manzumesi olması gerektiğinden hareketle Oksidantalizm'e de bir değerler manzumesi belirlemek yerinde olacaktır.

Said'in ifadesiyle 'Doğuluların başına gelebilecek en kötü şeyin Batı gözlükleri takarak kendilerine bakmak' ise bunun bir başka türü de aynı duruma karşılık gelir: "Doğu'nun Batı'ya (daha doğrusu gayrıya/diğeri) bakarken onun gözlüklerini kullanması kendi gözüne ihanettir."

Temel hak ve hürriyetler, özgürlükler, etik ve estetik değerler vb. Modern dünyanın değerleri karşısında Oksidantalizm nasıl tavır almakta? Genellemelerin yanıltıcı haletinden olabildiğince kaçınarak, Buruma ve Margalit'in yaptığı gibi, Oksidantalizmin genel karakteristiğini dört şekilde sınıflamak mümkün görünüyor:

1. Taşra kültürel ve sosyal değerleri Doğu için önemlidir. Batı ise köksüz, hırslı ve sapkın halklı günahkâr kozmopolit şehri takva yüklü taşraya yeğler. Ultra Oksidantalizm diyebileceğimiz tavır ise şehirleri kadim proto-modelleriyle kıyaslar; nitekim 11 Eylül'de yıkılan New York'taki İkiz Kuleler "fahişelerin anası" Semiramis'in diktiği Babil Kulesi'ne benzetilir, Kâbil, Kahire gibi şehirler, kokuşmuş ve çürümüş mekanlardır.

2. Kahramanlıklar ve fedakârlıklar Doğu için ebedî değerlerdir; ama Batı sadece kâr ve yarar arayan burjuva tüccarlarının ördüğü ticareti, fedakârlığı ve kahramanlığı idealleştiren cesarete tercih eder;

3. Manevî, dinî, spiritüel olan faktörler Doğu'nun kök paradigmasını oluşturur; ama Batı ise sadece maddî, tecrübî ve rasyonel alanı düşünüp, manevî olanı yok sayar;

4. Hayır ve güzellik Doğu'nun ideal etik ve estetik değerlerindendir; Batı ise şerre ve süflî olanı tercih eder, gücünü ve otoritesini bu yapıdan devşirir.¹³

¹² Hassan Hanafi, a.g.m.

¹³ Ian Buruma-Avishai Margalit, a.g.e.

İlk iki özellik tipik seküler Oksidentalizm olup, öz itibarıyla Batı'dan devşirilir ve 19. yüzyıl Avrupa Romantizminin 20. yüzyıl başlarında Japonlar ve Almanlar tarafından yanlış kullanılmasıyla öne çıkar. Diğer bir açımla ifade edilecek olursa, bir yandan Alman Romantizmi'nin etkisiyle Aydınlanma'nın evrensel ve rasyonalist iddialarına tepki, bir taraftan da gelişmekte olan kapitalist ekonominin maddeciliğine karşı çıkma Oksidentalizmin tarihsel köklerini seküler bağlamda bir dereceye kadar açıklar. Üçüncü özellik ise daha çok Rusya'nın Alman Romantizmine bir şekilde yaslanan "yaralı millî gurur ve ruh" düşüncesinden doğan ve Batı ile uzun mücadelenin tarihine gönderme yapar. Rusya'nın 19. yüzyılda gittikçe artan oranlarda Batı'dan gelen modernizasyon dayatmalarına meydan okuma ve 20. asırda Nazi Almanya'sının ve Japonya'nın Batının düşüklük ve bozukluğunun yerli kültürleri tüketmesine itiraz olarak ortaya çıkan tavırlar Oksidentalizm'in temellerini şekillendirir. Oksidentalist tezahürler bu bağlamda daha sonraki dönemlerde Çin'de, Kamboçya'da ortaya çıkar.

Dördüncü özellik de dinî Oksidentalizmin en tipik karakteridir. Bu karakter daha çok aydınlık-karanlık karşıtlığı üzerine oturur ve Maniheizt özellikler taşır. 21. asırda özellikle radikal Selefi düşüncenin Oksidentalist refleksler ürettiği kabul edilir. Bu da aslında bir yönüyle "Oryantalizm hakkındaki tartışmaların başka bir uzantısı olan ve oldukça tehlikeli olan Oksidentalizm'den kaynaklanır. Bu terim Batı'dan ne gelirse ret esası üzerine oturduğu gibi, modernleşme mirasının zımni bir reddini de çağırıştır."¹⁴

Fakat tüm bu düşüncelerin serüveni "çapraz kirletme" olarak işlemekte ve Batı karşıtı tahammülsüzlüğe daha çok tahammülsüzlükle cevap vermekle sonuçlanamaz. Batı'ya has ne var ise nesne, fikir, hayat tarzı, vs. kötülük ile özdeşleştirilen ve gayri insanı vasıflar yükleyen bir tavır olarak kendini açığa çıkarır. Said'in Oryantalizm'i¹⁵ nasıl ki hayatı düşük ve ucuz olarak imajlaştırılan Doğu'nun Batı tarafından kolonileştirilmesi sağlanmışsa, Oksidentalizm de Batı'yı şer ve kötülükli özdeşleştirip, olumsuzlaştırır. Ruhsuz, sefil, para düşkünü, savruk ve hissiz bir güruh olarak vehmedilen Batı, silsile-i adavet tarzında genlere giden bir düşmanlıkla algılanır.

Kısaca ifade edilecek olursa, Oksidentalist diskur değerleri inşa ederken veya daha doğrusu değerleri yeniden "keşfederken", statikleştirilen ve nesneleştirilen Batı'nın olumsuzluklarına vurgu yaparak bunu gerçekleştirir. Bu değerler (etik, estetik, hukukî, dinî, vb.) "biz"de her zaman ve her şartta var iken, "öteki"nde de her zaman ve her ortamda negatifleleriyle var olan bir haleti önceler.

D. OKSİDANTALİST TEZAHÜRLER VE TARİHSEL PRATİKLER

a. Takdirinden Tahayyüle

¹⁴ Bryan S. Turner, *Orientalism, Postmodernism and Globalism* (London: Routledge, 1994), 6-7.

¹⁵ Edward W. Said, *Orientalism* (New York: Vintage Books, 1978).

Oryantalizm'in Doğu'daki sosyo-politik kültürü Herodian veya Zeolotian kültürel teknolojiler ile tarihselleştirmesi, adeta Oryantalizm'in "tespitini" takdir edilmiş bir "metne" dönüştürüyor; oradan da tarihe taşıyor. Aynı şekilde Oksidantalizm'in takdir ve tahayyülünden hareketle Oksidantal tezahürleri bu tarzda realize etmek Modern Dünya Sistemi'nin mahiyet ve işleyiş mekanizmaları sebebiyle pek mümkün görünmüyor. Oksidantal beklentiler çoğu zaman duygular ve istekler bağlamından oluş sürecine geçemez.

Bu ağlar ve bağlamlar hem yazılı ve görsel sunumlarda, hem pratiklerde, hem de bunların inşa ettiği hâlet için geçerlidir. Oksidantalist pratiklerde "teoriyi takdire" dönüştürecek mekanizmalar elde olmadığından bir yönüyle tüm "negatif imajlar" öbeği bile bir yönüyle Batı'nın yegâneliğini perçinler görünüyor. Bunun ispatını da tüm negatif imaj üretimlerine ve "öteki"leştirilen Batı prototiplerine rağmen Doğu'dan—çoğu zaman akamette ve ölümler sonuçlansa da—akın akın Batı'ya "umuda yolculuklar"ın önünün alınamamasında görmek mümkün.

b. Oksidantalizm'in Oryantalist Teknolojilerle Kendini Vurması

Oryantalist bakış açısındaki iyiler ve kötülerin dünyası, temel parametreleri muhafaza edilerek ve çatışma ebedileştirilerek Oksidantalizm'de istihdam edilir. Nitekim Bush'un 'şeytan eksenini' ilân ettiği ülkelerde Bush yönetiminin de 'şeytan iktidarı' olarak adlandırılması bu durumu açıklar nitelikte. Çifte karşıtlıklar üzerinden varlık, olaylar ve değerler inşa edilirler: Nitekim Doğu daima Batı'ya muhaliftir, tıpkı Ahura Mazda ile Ehrimen arasındaki "aydınlık" ile "zulmet" arasındaki kozmik çekişme gibi. Sonu belli mukadder savaş fenomeni de devreye sokulduğunda tarihsel durum daha da sorunlu bir hal alır.

Öte yandan, Oksidantalizm'in "talep" yüklü tahayyülleri şu şekilde ifadesini bulur: "Nasil ki Firavunlar çöktüyse, Haçlılar boyunları önlerinde Doğu'dan kaçtıysa, Bush ve Blair de Irak'ta gark olsun ve Irak, İbrahim'in ateşten kurtulduğu gibi Amerikan ve İngiliz ateşinden kurtulsun..." Ama tüm taleplerde Doğu bir türlü sorgu ve suale çekil/e/mez; çünkü büyük anlatılar o kadar "öteki"nin ne'liğine ve nasıl'lığına odaklanmışlardır ki Oksidantalizm'de Doğu adeta metafizik bir forma bürünür. Bu formdan "öteki"nin olumsuzlanmasından "beriki"nin olumlama veya en azından kurbanlaştırılması devreye şuurî veya gayri şuurî girer. Nitekim Bush'un 'değili'/negatifi olmasından dolayı artık ölü olduğu söylenen Saddam'ın yaptıkları zimnen meşrulaştırılabilecek forma sokulur.

"Ben" in tarihsel kimliğini ve varoluş dinamiğini izah ederken "sen" in olumsuzlanması üzerine oturması aslında Batı'yı değişmez entité olarak kategorileştirmeye yol açar. Yani her "ben" aslında "sen" olmayan "ben" imdir. Bu döngüsel varoluş diyalektiği mevcut statükoyu perçinlediği gibi, başka muhtemel teklifleri de adeta bukağular. Tüm "beraber inşa" (*te'âruf*) imkân, zaman ve dillerini kuşatır.

Bunlara ilâve olarak her küllî ve total diskurun mutlaka bir şeyleri şuurî ve/veya gayri şuurî olarak ötelere, gizlere, gölgelere veya unutturur. Tüm Oksidantalist söylemlere rağmen acaba Doğu/çevre ve yarı çevre/beriki topografyada yaşayanlar nereye kadar vaat edilen evrensel değerleri yaşayabilmekte ve hayata geçirebilmekteler? Yoksa âdeta metafizik düellolar gibi "yukarılardaki" diyalektikler "aşağılardaki" tarihsellikleri gölgede mi bırakmakta?

Hepsinden de öte, Oksidentalizm'de kotarılmaya çalışılan Doğu-Batı mücadelesinde bile Batı'nın veya Oryantalizmin icat edip kullandığı ideolojik aygıtlara ihtiyaç vardır. Bu da, görüldüğü kadarıyla, Oryantalist teknolojilerle Doğu'nun kendine kurşun sıkması anlamına gelmektedir.

c. Oksidentalizm'in Sancısı: "Öteki"nin Statikliği ve Dinin Kadastrosu

Her şeyden önce "Doğu ile Batı şeklinde çifte karşıtlıklar her milletin spesifik farklılıklarını, değişimlerini ve sürçmelerini yok saymaya, vesile olduğundan yanıltıcı bir algıya yol açarlar."¹⁶ Bu bağlamda Oksidentalizmin sancılarının en büyükleri (a) "öteki"ni nesneleştirip statikleştirmesi; ve (b) "öteki" (Batı'nın dinî alanının kadastrolaşırılmasıdır. Statikleştirilen "öteki", aynı zamanda statik ve statükocu "beriki"nin varoluşunu perçinler.

"Ben"deki "öteki" daima bir imajdır. İmaj da her zaman hedefi vurmaya yaranan adeta bir karikatürdür. Oryantalizm Doğu'dan pek çok imaj devşirmiştir. Bu imajlar Siyahlar, Sarılar, Oryantal Despotizm, primitif mantalite, vahşi zihniyet, Semitik düşünce, Arap kafası, şiddet, fanatizm, az gelişmişlik, bağımlılık, mezhepçilik, gelenekselcilik ve muhafazakârlık. Öteki ne zaman ki karikatürize edilir; artık onun üstesinden gelmek kolaydır ve (tanımlayıcı) öznenin her hareketini meşrulaştırır... Oksidentalizm, yeni bir bilim olarak, iki aktör arasındaki mevcut sabit rollerin yerlerini değiştirerek yeniden formlaştırmayı hedeflemektedir. Oryantalizm; etnik eksenli bir kültürden doğar; tarihî gurura ve organik üstünlüğe dayanan Avrupa merkezli bir çerçevede işler... Bu da Beyaz'ı Siyah'a, bilgiyi cehalete, mantığı çelişkiye, akılı büyüye, rasyonelliği etnik ve dinî pratiklere, asalet ve insan haklarını yücelik, Tanrı veya hükümdar haklarına, demokrasiyi despotizme karşı konumlandırır. Veya kısaca hayatı ölüme, varlığı yokluğa karşı inşa eder. Oksidentalizm ise bu tür Batı'yı özne; Doğu'yu ise öteki olarak konumlandıran bir ilişki düzeneğini düzelterek Doğu'yu özne olarak, Batı'yı da öteki olarak konumlandırır.¹⁷

Acaba bu tür bir konumlandırma "öteki"ni ne dereceye kadar statikleştirip, "özne"yi tarihsel aktör haline getirir? Ötekini bu şekilde konumlandırmak sanki cevher-araz ayırımına göre işleyen bir ontolojiye karşılık gelmekte. Cevheri bir yandan sabitlerken -ama- hareket etmesi mümkün olan bir tarzda, arazlaştırılan "öteki" ise statik bir formda üretilir. Kısaca ifade edilecek olursa, Said'in de ifade ettiği gibi, Oryantalist söylemin merkezini Batı'nın eşsizliğini ve yüceliğini vurgulamak için Doğu'yla farklılığını detaylandırma oluşturur. Batılının Oryantalizm ile ifade etmeye çalıştığı anlam öbeği, ötekinin olumsuzlanması ile açılıma kavuşmakta. İşte bu bağlamda Oksidentalizm de statik olarak kurgulanan Oryantalizmin Doğusunu ve Batısını tepetaklak ederek yeniden-ama-sabit olarak kurar.

¹⁶ Deborah Reed-Danahay, "The Kabyle and the French: Occidentalism in Bourdieu's Theory of Practice" in *Occidentalism: Images of the West*, edited by James G. Carrier (Oxford: Clarendon Press, 1995), 78-9.

¹⁷ Hassan Hanafi, a.g.m. Ayrıca bkz. http://www.reporterassociatiinternational.org/content/view/full/2376/2/lang_fr_FR/ (02.24.2007).

Bu da Batı'nın "takdir" ettiği Doğu zorbalığı, acımasızlığı, gizemliliği, bilgeliği, egzotikliği, vb. kategorileri, Doğu'nun, Batı'yı maddeciliğe, çürümüşlüğe, sömürgeciliğe, emperyalizme, makineleşmeye, ahlâksızlığa ve Tanrı tanımazlığa indirgeyerek sabitlemesidir.

Akîdeyi, dinî olanı mekânın parselleştirilmesi ile kalıplaştıran Oksidantalizm, inancı, dindarı ve dindarlığı topografyanın nicelliği içine hapseder. Batı; akîdenin ve manevî bağlanmanın düşmanı olan zevk ve sefa düşkünlüğünü seküler kutsallarla yoğurarak oluşturduğu putperestlik/neo-paganizmin merkezini oluşturur. Oksidantalizm'e göre, Batı sekülerleştikçe maddileşmekte ya da tam tersi; bu durum da barbarlık içgüdülerini tahrik ederek yeni cahiliye formları üretmekte. Yakın geçmişteki çok acı sömürge uygulamalarının vahşeti, Batı emperyalizminin ve post-kolonyal uygulamalarının vahameti, 11 Eylül fenomeninden sonraki teröroloji eksenli ekonomi politikaları -başta Afganistan ve Irak olmak üzere- medyatik kontrol ve yönlendirme taktikleri bu 'yeni cahiliye'nin tezahürleri olarak görülür. Ontolojinin akîde-bilgi düzeneğini şekillendirdiği bu düzende, din ve teolojiyi ontoloji ve politika üretir. Dolayısıyla Maniheist esaslı veya Helen-Barbar dikotomisine dayanan ontoloji ve buna göre şekillenen politika dinî olanın ve teolojik çerçevenin makasını belirler.

Oksidantalizm'e göre Batı sekülerleşme ile kutsal olan her şeyi maddileştirmekte ve metafizik bağlamını sulandırmaktadır. Cinsiyet de bu maddeleştirilenler arasında olup, özellikle Batılı kadın artık metafizik değer yükünden soyutlanmıştır. Yalnız gözlem, deney ve aklı öne çıkaran bir epistemolojik anlayışın, cesaret ve fedakârlığı ticaret ve konfor hobisine yeğleyen burjuvazinin, maddenin fetişleştirildiği post/Modern bir kozmopolis'te artık akîde, din ve değerler olabildiğince seküler formlarda üretilir.

İşte burada temel sorun şudur: Oksidantalizm, bireysel ve toplumsal yönleri olan dinî değerleri topografya esaslı nicelikte tüketir. Dinî ve teolojik olan, "Batı" genel topografyasında kadastrolaştırılarak adeta değişim, dönüşüm ve açılım imkânları ve yolları nicelik içinde dondurulur. "Batı" gerçekten bir bütün olarak böyle midir? Bunu kategorik niceliklerle ve topografya boyutlu bütünlerle izah etmek oldukça zor olsa gerek. Esas itibarıyla ontolojik düzlemde işlemekte olan Batı-Doğu "çifte karşıtlığı" ve bu karşıtlığın metafizik olarak konumlandırılması bir güç-iktidar-otorite düzeneğinin soy kütüğünü ele verir. "Totem"leştirilen karşıtlıklar; genel olarak özneleşen güç-nesneleşen insan diyalektiğine yaslanırlar ve meşruiyetlerini bu diyalektikten devşirirler. Dinî olanı kadastrolaştıran, varlığı hiyerarşilerde tüketen bu tavra tarih boyunca insanlığın ortak vicdanı karşı çıkar. Nitekim: 12. yüzyıl rahiplerinden Saksonya'da yaşamış St. Victor'lu Hugo, bu tavra şöyle meydan okur:

Kendi memleketini pek hoş bulan kişi hâlâ manevî olarak acemi makamındadır; her toprağı kendi doğduğu yer gibi gören ise artık kalfa makamındadır. Ama tüm dünya kendisine yabancı gibi gelen kişi, usta makamında kâmil insandır. Acemi olan kişi dünyadaki bir yere sevgisini sabitler; kalfa makamında olan

kişi ise sevgisini tüm mekânlara yayar; ama kâmil insan mekân sevgisini aşmıştır.¹⁸

Veya vahiy söylemi ile ifade edilecek olursa:

Doğu da batı da Allah'ındır, nereye dönerseniz Allah'ın yönü orasıdır. Doğrusu Allah her yeri kaplar ve her şeyi bilir.¹⁹

III. SONSÖZ VE TEKLİFLER

A. Oksidantalizmi Çerçevelemek

Oksidantalizm; Oryantalizmin varlık, bilgi, değer ve tezahür ve pratikler bağlamında tersine çevrilmiş halidir. Doğu'nun Batı'nın asırlarca basmakalıplaştırdığı "kendisi"ni, Batı'yı ötekileştirerek telafi ve tanımlama teşebbüsü olarak isimlendirebilecek olan Oksidantalizmin kökleri, antik Yunan ve Roma kültürüne yönelik Pers tavrına veya Hıristiyanlık ile İslâmiyet arasındaki asırlara yayılan mücadelelere kadar geri götürülebilir.²⁰ Aslında karşıtlığı belirleyen, görüldüğü kadarıyla, güç-iktidar-otorite arayışlarıdır. Mekânsal olana insanî ve dinî-ideolojik olanın raptedilmesi insanın strateji ve taktik dehasıyla ilgili olan bir örnektir. Öte yandan "güneşin doğduğu (Horasan, Tokyo, Kyoto, vb.)" tarafta olanlar tarihsel güç sarkacının ilk ritmi olarak karşımıza çıkmakta. Dolayısıyla güç sarkacı Doğu'dan Batı'ya veya tersi bir döngüsellikle gidip gelmektedir adeta. Son dört asırdır güçlü; ama son iki asırda egemen olan Batı, Oksidantalizm'e göre günahlarla kirlenmiş bir halettedir. Batı-zehirlenmesi (İranlı Celal Ahmed'in isimlendirmesi ile *Westoxification*,) olarak isimlendirilen bu haliyle Batı kozmostaki tüm medeniyetleri zehirliyor.

Mütevazı taşrayı tüketen, kibir ve azamet, köksüzlüğün, vefasızlığın ve anlamsızlığın merkezleri olan modern şehirlerde, Madonna kültürleri, Fordizm, konfor ritüelleri ve finans pratikleri herkesi bağlar duruma gelmektedir. Bu kültürler havuzu ister inançlı olsun, ister ateist veya agnostik olsun herkesi kendi formlarında kalıplar. İşte bu bourg/borough/burgh/burç mekânda korunan burjuvazinin ticaret ve saadet düzeneği, materyal olanın fetişleştiği ve şerrin, hevânın ve hazın kutsanmasıyla yeşeren paganizm Batı'nın adeta statikleştirilmiş özünü oluşturur. Küllî ve total tüm yaklaşımlar, açık ve/veya kapalı bazı önemli noktaları ötelere veya örter. Batı'nın statik bir cevher olarak dondurulup, bu donuk yapıdan Doğu'nun kimliği ve hafızası inşa edilmesi birçok değişim, dönüşüm ve açılım imkânlarının ve fırsatlarının da metafizikleştirilen diyalektik içinde kaybedilmesi demektir. Hem Batı "öteki" olarak nesneleştirilerek statik bir forma sokulur, hem de bu "öteki"nin dini, akîdesi, değerler manzumesi topografyanın nicelliği arasında parsellenerek kadastrolaştırılır. Ötekinin statik formlarda üretilmesi ve dinin

¹⁸ Edward W. Said, *Culture and Imperialism* (New York: Vintage, 1993), 407.

¹⁹ el-Bakara /2: 115, 142. [DI]. Aynı surenin 142. ayeti de aynı anlamdadır. *Kur'an-ı Kerim Fihristi ve Türkçe Paralel On Meal, Hayran v. 2.3*, haz. A.Ahmetoğlu. (CD-ROM, 2003). Ayrıca bkz.: www.hayran.cjb.net. Ayet sonlarındaki kısaltmaların açıklamaları: [DI]: Diyanet İşleri'nin yayınladığı meal; [DV]: Diyanet Vakfı'nın yayınladığı meal; [E1]: Sadeleştirilmiş Elmalılı Hamdi meal 1.

²⁰ Akbar S. Ahmed, *Postmodernism and Islam: Predicament and Promise* (New York: Routledge, 1992), 154-191.

küllilerin hengâmesinde parsellenmesi hem Doğu'daki, hem de Batı'daki asil, otantik, reel ve tarihî olan birey, aile ve toplumun ötelenip örselenmesini de çoğu kez beraberinde getirir.

B. Statikleştirmeye ve Kadastrolaştırmaya Çözüm

1. Tüm küllî ve total düşünce, tavır ve davranışlar beraberinde ötelemeler ve örselemeleri getirir. Dolayısıyla, Oryantalizm'in kibirli ve tanımlayıcı tutumuna karşı oluşturulmaya çalışılan Oksidantalizm de tıpkı tepetaklak ettiği karşıt disiplin gibi küllîler ile işler, total yaklaşımlarla çalışır. Buna karşı farklılıkları önemseyen-ama-birlikte dirlik gören bir tavrın benimsenmesi her iki totalci yaklaşımı anlamsızlaştırır;

2. "Ben"im dışımdaki "O/Sen" öteki olmak zorunda mı? Veya "Ben" in öz ile "öteki"nin özü ayrı ontolojik vasıflarda mı ki ısrarla Doğu-Batı dikotomileri inşa edilmekte? Doğu, Batı'nın varlık, bilgi, değer ve pratikler bütününe muhalif olduğunu ifade ve iddia etmesine rağmen Batı'ya ait olduğu iddia edilen varlık tasavvuru, bilgi teorisi, değerler sistemi ve pratikler toplamı nereye kadar sadece Batı'nın olduğunu iddia edebiliriz? Medeniyet asırlar boyunca tüm insanlığın ortaklaşa ördüğü bir miras ise, Batı Doğu'nundur; Doğu da Batı'nın.

3. Varlık ve bilgiye yaklaşırken ya/ ya da mantalitesiyle değil, hem/hem de anlayışıyla hareket etmek kategorik diyalektikliğe de çare olabilir;

4. Varlığı statikleştirmemek ve kimlik şifreleyicilerini (din, akîde, hafıza ve hatıra) ne topografyada nicelleştirmek, ne de zamanda hapsedmek;

5. Total ve kategorik düşünceler ardına sığınarak başka bir küllîye karşı onun teknolojilerini kullanarak meydan okumak aslında karşıt olanın tavır, düşünce ve pratiklerini onaylamaktır. Oksidantalizmin de yaptığı budur aslında;

6. Savaşlarla yorgun dünyamızda tarihî materyalizmin düzeneğine göre işlediği kabul edilen diyalektik yerine (sürgit tez-antitez üretme), insanlığın ve tüm vahiy eksenli dinlerin hedefi olan ümran ve iman karşılıklı ötekileştirmelerle değil, karşılıklı danış ve tanış olarak irfanlaşma (*te'âruf*) ile gerçekleştirme hedef olmalı;

7. Tüm bunlara ilâveten son çözüm olarak şu ortaya konulabilir: Ne topografyayı şeytanlaştırmak, ne de fetişleştirmek; ne varlığı ve demografyayı ötelemek ve ötekileştirmek; ve ne de dinî olanı kadastrolaştırmak; çünkü "Doğu da Yardan'ındır, Batı da..."²¹

²¹ el-Bakara 2/115, 142.